

Justyna Kleszcz*

orcid.org/0000-0002-7571-6367

Piotr Kmiecik**

orcid.org/0000-0003-1652-3933

Wyniki badań architektonicznych piwnic kamienicy przy ulicy Ruskiej 32/33 we Wrocławiu

Results of Architectural Research of the Basement in the Tenement House Located at 32/33 Ruska Street in Wrocław

Słowa kluczowe: Wrocław, ulica Ruska, badania archeologiczno-architektoniczne, kamienica

Keywords: Wrocław, Ruska Street, archaeological and architectural research, tenement house

Wprowadzenie

Artykuł został oparty na wynikach ratowniczych badań architektonicznych piwnicy kamienicy przy ulicy Ruskiej 32/33 we Wrocławiu, znajdującej się przed rokiem 1945 pod adresem Reuschenstrasse 32/33. Badania architektoniczne wykonano na zlecenie inwestora prywatnego, na podstawie decyzji o pozwoleniu na prowadzenie badań nr 254/2018 wydanej przez biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu.

Celem artykułu jest analiza przekształceń struktury zabudowy położonej oryginalnie na dwóch średnio-wiecznych wrocławskich parcelach (obecnie działka nr 46/12, obręb Stare Miasto) w obszarze włączonym do miasta na przełomie XIII i XIV wieku, pomiędzy pierwszą a drugą linią średniowiecznych murów miejskich. Analiza ta została dokonana w głównej mierze na podstawie wyników badań terenowych, co pozwoliło znacznie uszczegółowić wiedzę w zakresie zmian, jakie miały miejsce właśnie na tym obszarze. Jednocześnie dzięki temu możliwa stała się weryfikacja źródeł pisanych i kartograficznych w tym zakresie, co pomogło uzupełnić luki w zachowanych materiałach źródłowych.

Introduction

This paper is based on the results of the rescue architectural research of the tenement house cellar at 32/33 Ruska Street in Wrocław, located before 1945 at the address 32/33 Reuschenstrasse. The architectural research was commissioned by a private investor, based on the decision on permission to conduct research No. 254/2018 issued by the Municipal Conservator in Wrocław.

The purpose of the research was to analyze the transformation of a building structure originally located on two medieval plots in Wrocław in an area incorporated into the city at the turn of the thirteenth and fourteenth centuries, between the first and second line of medieval city walls. This analysis was carried out mainly on the basis of the results of field research, which resulted in detailed insight into the changes that took place in this particular area. At the same time, the verification of written and cartographic sources became possible, which helped to fill in the gaps in surviving source materials.

As is the case with other old-town areas of medieval origin, the most of the architectural research in the area of Wrocław was carried out in connection with the

* dr hab. inż. arch., Wydział Budownictwa i Architektury Politechniki Opolskiej

** dr inż. arch., Instytut Przyrodniczo-Techniczny Akademii Nauk Stosowanych Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu

* D.Sc. Ph.D. Eng. Arch., Faculty of Civil Engineering and Architecture, Opole University of Technology

** Ph.D. Eng. Arch., Institute of Natural and Technical Studies, Angelus Silesius University of Applied Sciences in Wałbrzych

Podobnie jak w wypadku innych obszarów staromiejskich o średniowiecznej proveniencji, również na obszarze Wrocławia większość podejmowanych badań architektonicznych prowadzona jest w związku z planowanymi remontami obiektów istniejących [Prarat, Zimna-Kawecka 2020, s. 29]. Powstające na ich podstawie coraz liczniejsze publikacje zaczęły podejmować temat w sposób coraz bardziej syntetyczny¹.

Kwartał, na którym znajduje się badana działka, przylega do obszaru Starego Miasta we Wrocławiu, po jego zachodniej stronie. Pierwotnie był on położony bezpośrednio przy Bramie Mikołajskiej, stanowiącej zachodni wjazd do miasta, od wewnętrznej strony murów miejskich drugiego obwodu. W średniowieczu cały kwartał określany był jako „Słodownicy” (Braseatores) [Goliński 1997, s. 140]. Obecnie znajduje się w obszarze staromiejskim, stanowiąc jeden ze skrajnych kwartałów miasta średniowiecznego.

Stan istniejący

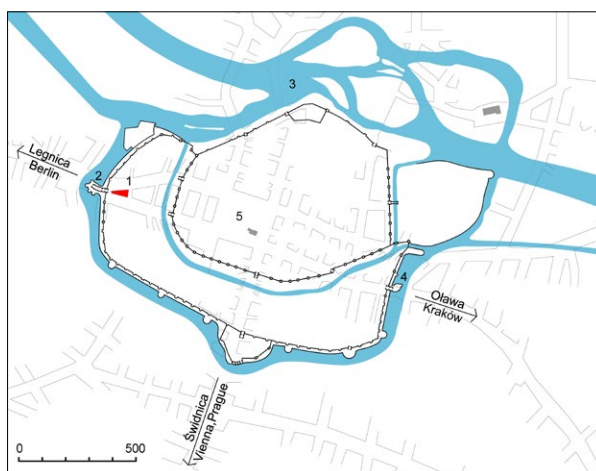
Współczesny budynek stojący przy ulicy Ruskiej 32/33, zwany Domem pod Błękitnymi Podkowami (*Blaues Hufeisen*), został wpisany do Gminnej Ewidencji Zabytków 30 grudnia 1970 pod numerem A/2699/267. Obecnie stanowi on budynek mieszkalny z usługowym parterem. Oryginalnie został zbudowany jako dom handlowy, przy czym wiadomo o dwóch etapach budowy. Pierwszy, stanowiący gruntowną przebudowę budynku średniowiecznego, miał miejsce w roku 1829, a obecna forma pochodzi z roku 1890 [Narodowy Instytut Dziedzictwa 2020, s. 230].

Pięciokondygnacyjna, symetryczna ośmioosiowa kamienica reprezentuje układ otwarty z dwoma oficynami bocznymi. Po dwie zewnętrzne osie tworzą lekko wysunięte ryzality. Budynek został zakończony masywnym gzymsem oraz płaskim dachem. Na poziomie drugiej kondygnacji w osi symetrii budynku umieszczona została rzeźba kowala trzymającego przyrządy do podkuwania koni. W roku 2018 kamienica przeszła remont elewacji, w trakcie którego przywrócono m.in. pierwotny układ osi okiennych pierwszego piętra.

Metoda badań

Przyjęta metoda badawcza zakładała podział prowadzonych badań na dwa etapy, zgodnie z metodologią procesu prowadzenia badań architektonicznych na terenie Polski. Pierwszym etapem było przeprowadzenie kwerendy archiwalnej oraz studia literaturowe dotyczące analizowanego obszaru Wrocławia. Dzięki analizie materiałów źródłowych uzyskano szeroki zakres wiedzy co do pierwotnego stanu zagospodarowania działki i etapowania jej zabudowy. W drugim etapie, po uzyskaniu stosownych zgód i opinii, przeprowadzono badania terenowe. Miały one miejsce w roku 2018, a kierownikiem prac był dr inż. arch. Piotr Kmiecik.

Podstawowe badania dotyczyły analizy struktury muru, ze szczególnym uwzględnieniem punktów wę-

Ryc. 1. Historyczny plan Wrocławia z ukazaniem współczesnej zabudowy oraz historycznych ciągów wodnych wraz z fosą miejską. Lista najważniejszych obiektów: 1) analizowany kwartał; 2) Brama Mikołajska; 3) Odra; 4) fosa zewnętrzna; 5) rynek; oprac. autorzy.

Fig. 1. Historical plan of Wrocław with the presentation of the contemporary development plan and historical watercourses within the city moat. List of the most important elements: 1) the analyzed block; 2) the Mikołajska Gate; 3) the Oder River; 4) outer moat; 5) market square; by the authors.

planned renovation of existing buildings [Prarat, Zimna-Kawecka 2020, p. 29]. The increasingly numerous publications on their basis began to address the topic in an increasingly synthetic manner.¹

The block where the analyzed plot is located is adjacent to the Old Town area in Wrocław, on its western side. Originally, it was located directly by Mikołajska Gate, which was the western entrance to the city, on the inner side of the second ring of city walls. In the Middle Ages, the entire block was referred to as the “Malt House” (*Braseatores*) [Goliński 1997, p. 140]. It is currently located in the Old Town area, constituting one of the outermost blocks of the medieval town.

Existing state of development

The contemporary building at 32/33 Ruska Street, known as the House under the Blue Horseshoes (*Blaues Hufeisen*) was entered into the municipal monument records on December 30, 1970, under the number A/2699/267. Currently, it is a residential building with a commercial ground floor. It was originally built as a department store, with two known stages of construction. The first stage, which was a major remodeling of the medieval building, took place in 1829, and the present form dates back to 1890 [Narodowy Instytut Dziedzictwa 2020, p. 230].

The five-story, symmetrical, eight-axis tenement house represents an open layout with tear buildings on two sides. Two external axes each create slightly protruding avant-corps. The building has a massive cornice and a flat roof. On the level of the second floor, in the symmetry axis of the building, there is a sculpture of a blacksmith holding horse shoeing devices. In 2018, the tenement house underwent a facade renovation,

Ryc. 2. Lokalizacja kwartału oraz działki – stan obecny i stan zachowania kamienicy na 2 listopada 2021; źródło: [Biuro Rozwoju Wrocławia 2018].

Fig. 2. Location of the block and the plot—current state and the state of preservation on November 2, 2021; source: [Biuro Rozwoju Wrocławia 2018].

złowych. Sprawdzano rodzaj materiału (kamień, cegła) i jego parametry techniczne. W wypadku cegły zwracano uwagę zarówno na wymiary i sposób formowania, jak i strukturę wewnętrzną i jakość wypału. Analizowano także spoiny pod względem materiału, struktury i koloru. Szczególną uwagę zwrócono na elementy charakterystyczne, takie jak strzępia, wtórne przemurzenia czy mury skute. Na tym etapie oprócz badań stanu zachowania tkanki architektonicznej pobrane zostały również próbki zapraw murarskich stosowanych do wznoszenia obiektu w obszarze piwnic w każdej ze zdiagnozowanych faz budowlanych. Badania makro- i mikroskopowe wykazały wiele cech charakterystycznych, pozwalających na potwierdzenie zarówno samego datowania, jak i fazowania całości przebadanego założenia. Wyniki analizy poszczególnych 19 pobranych próbek zostały ujęte w dalszych rozdziałach pracy.

Stan badań na temat budynku przy ulicy Ruskiej 32/33

Doskonałym podsumowaniem dotychczasowych badań nad wrocławską kamienicą mieszczańską jest opracowanie Małgorzaty Chorowskiej [1994]. W sposób skompresowany przytacza je również Maciej Krzywka [2012, s. 5–71] w pracy doktorskiej. M. Chorowska opracowała również w sposób kompleksowy informacje dotyczące parcelacji miasta, zwłaszcza w okresie bezpośrednio po lokacji [Chorowska 2021]. Teren, na którym znajduje się omawiana działka, został włączony do Wrocławia w drugiej połowie XIV wieku. Druga linia murów miejskich otaczająca go istniała już z pewnością przed rokiem 1386 [Goliński 1986, s. 30]. Jest to dolna cezurą wyznaczająca początek zabudowy omawianego obszaru. Analizowany kwartał jest bardzo nietypowy, głównie ze względu na zbliżony do trójkąta kształt wynikający z lokalizacji między ulicami Ruską i św. Mikołaja. Można przyjąć, że przebieg tych ulic jest zdecydowanie wcześniejszy od zabudowy i może pochodzić sprzed połowy XIII wieku [Chorow-

ski 2021]. Podczas prac konserwatorskich, oprócz badań historycznych, przywrócić do pierwotnego stanu, między innymi, oryginalny układ osi okien pierwszego piętra.

Research method

The adopted method assumed the division of the research into two stages, according to the methodology of the very process of conducting architectural research in Poland. The first stage included archive inquiry and literature studies concerning the analyzed part of Wrocław. Using source material analysis, a wide range of information about the original development of the plot and its phasing was collected. At the second stage, after obtaining relevant approvals and opinions, field research was conducted. This took place in 2018, and was led by Piotr Kmiecik.

Basic research concerned an analysis of the wall structure, with a particular emphasis on nodal points. The type of material (stone, brick) and its technical parameters were tested. In the case of brick, attention was paid to the dimensions and method of forming, as well as the internal structure and quality of firing. Mortar joints were also analyzed for material, structure and color. Particular attention was paid to characteristic elements, such as toothing, secondary brickwork or walls with removed plaster.

At this stage, in addition to investigating the state of preservation of the architectural tissue, samples of the mortars used to erect the structure in the basement area during each of the diagnosed building phases were also collected. Macro- and microscopic research revealed a number of characteristic features, which allowed the confirmation of both the dating and the phasing of the entire analyzed structure. The results of the individual analysis of nineteen samples are presented in the following chapters.

The state of research on the building at 32/33 Ruska Street

An excellent summary of the current research on the Wrocław bourgeois tenement house was presented in

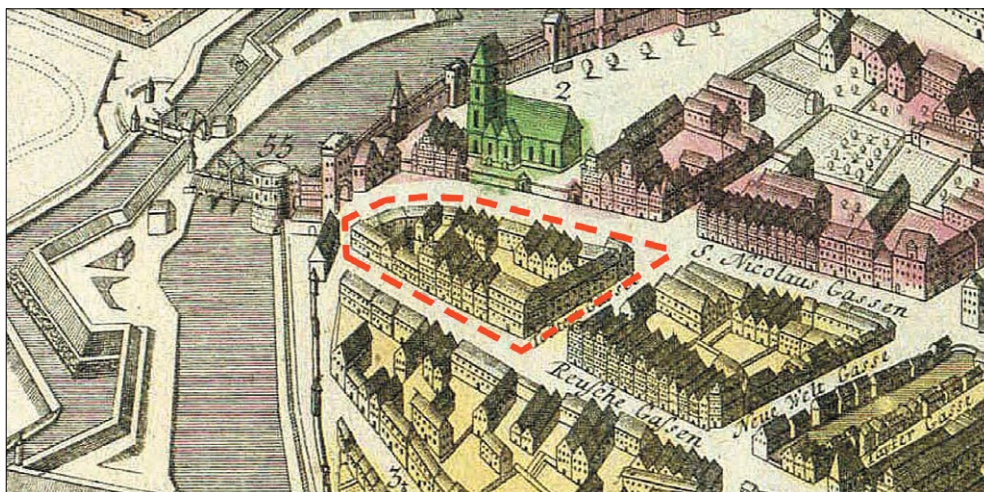

Ryc. 3. Lokalizacja kwartału zabudowy na planie Weinerja – fragment planu z widoczną Bramą Mikołajską i sąsiadującym z nią kwartałem; źródło: [Weiner 1929].

Fig. 3. Location of the town block on Weiner's plan—part of the plan with the Mikołajska Gate and the adjacent block; source: [Weiner 1929].

ska 2010, s. 85]. Według Mateusza Golińskiego [1997, s. 140] była to być może najwcześniejsza lub najbardziej charakterystyczna część osiedli powstałych poza pierwszymi murami. Zasiedlona była głównie przez słodowników i tkaczy staromiejskich. Przy tym działki u wylotów głównych arterii wylotowych (w tym ul. Ruskiej, a więc prawdopodobnie także omawiany teren) już pod koniec XIV wieku posiadały przywilej karczmarstwa [Goliński 1997, s. 148]. Goliński zwraca także uwagę, że nieruchomości na tym obszarze wykazywały znaczny stopień unifikacji, z szerokością między 7,75 a 12,5 łokcia (średnia – 10,75 łokcia wiąże się zapewne z wyjściowym rozmierzeniem na fronty o szerokości 18 stóp „lokacyjnych”, a więc około 5,63 m) [Goliński 1997, s. 153]. Przypomnieć należy, że zgodnie z ustaleniami Janusza Pudełki [1964, s. 3–26] jednostką stosowaną przy wymierzaniu Wrocławia była stopa reńska, o długości 31,3 cm. Goliński zauważa także, że omawiany kwartał stanowił w drugiej połowie XVI stulecia obszar o najbardziej miejskim charakterze zabudowy [Goliński 1997, s. 173]. Zgodnie jednak z badaniami Małgorzaty Chorowskiej i Czesława Lasoty [1995, s. 54–61, 70] jeszcze w XIV–XV wieku zwarte domy o wąskich frontach (czyli typowa zabudowa miejska) skupiały się na wschodnich krańcach tego kwartału, podczas gdy na obszarze bliżej Bramy Mikołajskiej miały stać domy w układzie luźnym. Sytuacja miała zmienić się dopiero w XVI stuleciu, kiedy na całym terenie nastąpiło zwiększenie intensywności zabudowy. Najwcześniejsza zabudowa ulicy Ruskiej nie została do tej pory dobrze rozpoznana. Znane są zaledwie trzy piwnice gotyckich kamienic. Dwie z nich (nr 22 i 39, parcele o szerokości 9 i 6,7 m), umieszczone na wąskich parcelach, datowane są między połową XIV wieku a rokiem 1470 [Goliński 1997, s. 174]. Trzecia to sąsiadująca z omawianą w tym artykule kamienica nr 34, późnogotycka, dostawiona do również późnogotyckiego muru kamienicy nr 35, na parceli o szerokości 16 m [Karst 1989].

a study by Małgorzata Chorowska [1994]. In a compressed way, it was also quoted by Maciej Krzywka in his doctoral thesis [Krzywka 2012, p. 5–71]. Chorowska also compiled comprehensive information on the city's parceling, especially in the period immediately after its location [Chorowska 2021]. The area on which the plot under study is located was incorporated into Wrocław in the second half of the fourteenth century. The second line of city walls surrounding it had certainly existed before 1386 [Goliński 1986, p. 30]. It is the lower caesura that marked the beginning of development in the discussed area. The analyzed block itself is very unusual, mainly due to its triangular shape resulting from its location between Ruska and Św. Mikołaja streets. It may be assumed that the very course of these streets definitely preceded the development and may date from before the mid-thirteenth century [Chorowska 2010, p. 85]. According to Goliński [1997, p. 140], this may have been the earliest or the most characteristic part of the settlements established outside the first city walls. Mainly maltsters and old-town weavers settled in it. At the same time, the plots of land at the ends of the main exit arteries (including Ruska Street, so probably also the discussed area) had the privilege of innkeeping already at the end of the fourteenth century [Goliński 1997, p. 148]. Goliński also remarks that the properties in the area showed a significant degree of unification, with widths between 7.75 and 12.5 cubits (the average of 10.75 cubits is probably related to the initial distribution into fronts that were 18 “location” feet wide and therefore about 5.63 m) [Goliński 1997, p. 153]. It is worth mentioning that according to Janusz Pudełko's findings, the unit used for measuring Wrocław was the Prussian foot (Rheinfuß) with a length of 31.3 cm [Pudełko 1964, p. 3–26]. Goliński also noted that the block in question was the most city-like area in the second half of the sixteenth century [Goliński 1997, p. 173]. Howev-

Ryc. 4. Lokalizacja kwartału zabudowy na planie Schleuena (1752) – fragment planu z widoczną Bramą Mikołajską i sąsiadującym z nią kwartałem; źródło: [Schleuen 1752].

Fig. 4. Location of the town block on Schleuen's plan (1752)—part of the plan with the Mikolajaska Gate and the adjacent block; source: [Schleuen 1752].

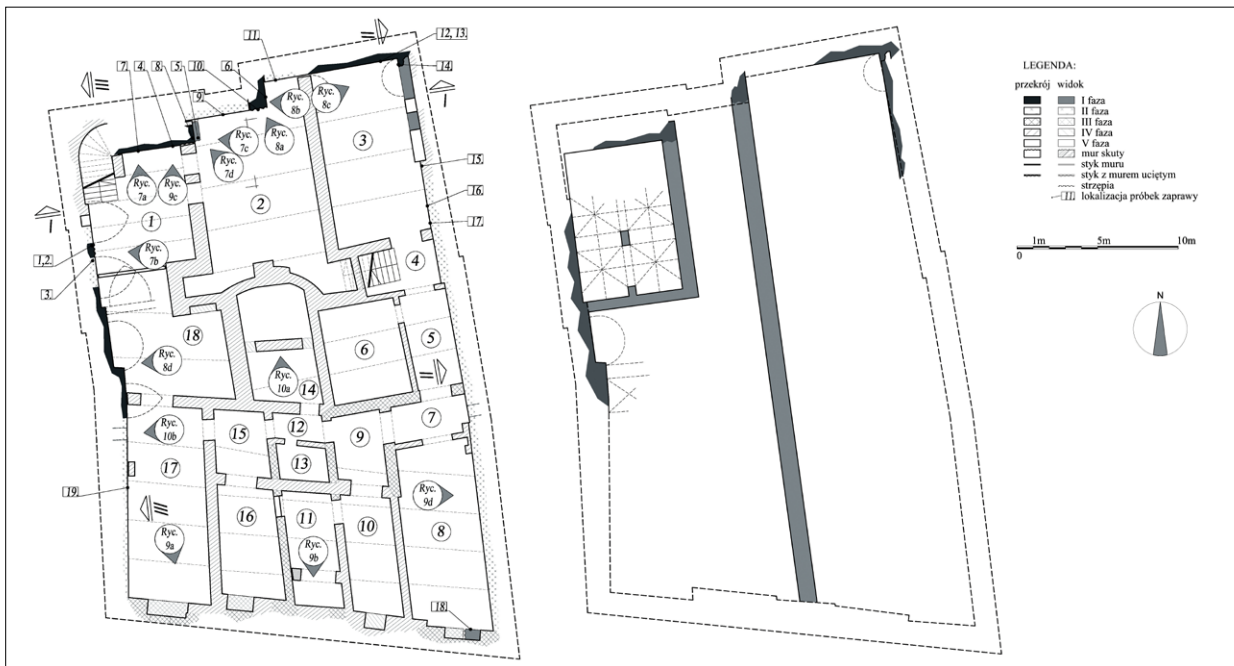
Najstarszym znanym źródłem kartograficznym przedstawiającym omawianą działkę jest pochodzący z około 1562 plan Weinerja [Weiner 1929]. W południowej pierzei kwartału wydzielonego ulicami Ruską, św. Mikołaja i Grabarską plan ten ukazuje ustawioną kalenicowo, długą kamienicę u zbiegu ulic Ruskiej i św. Mikołaja, a następnie 10 trójkondygnacyjnych, dwupasmowych kamienic ustawionych szczytowo do ulicy Ruskiej.

Analiza późniejszych materiałów kartograficznych pozwala zidentyfikować omawianą działkę jako piątą i szóstą szczytową kamienicę, licząc od zachodu. Plan ukazuje również gęsto zabudowane wnętrze kwartału. O ile sama liczba i wielkość parceli na wszystkich późniejszych mapach pozostaje niezmienna, o tyle przedstawienia formy zabudowy nie są spójne. Na pochodzącym z około 1741 planie perspektywicznym autorstwa F.B. Wehrnera [1750–1800, s. 52] można zaobserwować już nieco zmieniony układ, w którym na omawianych działkach w miejscu dwóch kamienic ustawionych szczytowo znajduje się obiekt (lub dwa budynki ze wspólną linią dachu) usytuowany kalenicowo do linii ulicy Ruskiej. Z kolei nieco późniejszy plan Schleuena [1752] (będący wariantem planu Wehrnera) ukazuje nowe budynki w układzie kalenicowym, ale na zupełnie innych parcelach, podczas gdy na omawianej działce przedstawia dwie kamienice w układzie szczytowym, tak jak na planie Weinerja. Z analiz planów z XVII i XVIII wieku wynika więc dość intensywny proces budowlany przebiegający na omawianym terenie w tym okresie, są to jednak informacje zbyt mało precyzyjne, aby odnieść je do konkretnych działek bez konfrontacji z wynikami badań terenowych. Późniejsze plany są już z reguły zbyt mało dokładne, aby na ich podstawie śledzić zmiany w zagospodarowaniu przestrzeni kwartału. Cennych informacji dostarcza dopiero wydany w roku 1911 plan „Die Neubauten in Breslau auf alter und neuer Baustelle von 1871 bis 1910” [1911] przed-

er, according to the research by Chorowska and Lasota [Chorowska, Lasota 1995, p. 54–61, 70], as late as in the fourteenth–fifteenth century narrow-fronted houses (i.e., typical urban buildings) were concentrated on the eastern ends of the block, while in the area closer to the Nicholas Gate there were randomly arranged houses. The situation had not changed until the sixteenth century, when the entire area underwent a densification of development. The earliest buildings on Ruska Street have not been well identified to date. Only three cellars of Gothic tenement houses are known. Two of them (No. 22 and 39, plots 9 and 6.7 m wide), located on narrow plots, are dated between the middle of the fourteenth century and 1470 [Goliński 1997, p. 174]. The third one is the neighboring house No. 34, which was built in the Late Gothic style and added to the wall of house No. 35, also built in the Late Gothic style, on a plot of land 16 m wide [Karst 1989].

The oldest known cartographic source depicting the plot in question is the Weiner plan dating from ca. 1562 [Weiner 1929]. In the southern frontage of the block delineated by Ruska, św. Mikołaja, and Grabarska Streets, Weiner's plan shows a long building with its ridge positioned at the intersection of Ruska and św. Mikołaja streets, and then ten three-story, two-lane tenements with their gables facing Ruska Street.

An analysis of later cartographic materials allows identification of the discussed plot as the fifth and sixth gable house counting from the west. The plan also shows the densely developed interior of the block. While the number and size of plots on all later maps remain the same, the depiction of the building forms is not consistent. On the perspective plan by F.B. Wehrner [1750–1800, p. 52], dated ca. 1741, a slightly modified layout can be observed. In place of two gable houses on the discussed plots, a building (or two buildings with a common roofline) is situated with its ridge to the line of Ruska Street. On the other hand,

Ryc. 5. Rzut kondygnacji piwnic kamienicy przy ulicy Ruskiej 32/33 we Wrocławiu z ukazaniem poszczególnych faz budowy oraz próba rekonstrukcji pierwotnego układu budynku w I fazie budowlanej; oprac. autorzy.

Fig. 5. Basement floor plan of the tenement house at 32/33 Ruska Street in Wrocław showing the particular stages of construction and an attempt of reconstruction the original layout of the building in the building phase one; by the authors.

stawiający rozwarstwienie obiektów budowanych we Wrocławiu w czwartej kwarcie XIX wieku. Omawiany obiekt został tam oznaczony jako wzniesiony w latach 1871–1880.

W zbiorach Archiwum Budowlanego we Wrocławiu (dalej: ABWr) zachowała sięteczka obejmująca plansze projektowe dotyczące analizowanych parceli, z których najstarsze pochodzą z roku 1867 [Goliński 1986, s. 30]. Przedstawiają one ukazane łącznie dwa budynki dwutraktowe, dwupasmowe, odpowiednio o czterech i pięciu niesymetrycznie rozłożonych osiach okiennych. Nie zachowała się informacja o układzie połączeń dachowych, nie ma również w zbiorze rzutu piwnic. Na przedstawionej fragmentarycznie elewacji frontowej uwidocznione zostały jedynie dwie najniższe kondygnacje, z bardzo wyraźnym podziałem, czytelnym zarówno w wysokości pięter, jak i usytuowaniu gzymsów. Podane na rzucie parteru szerokości frontów obu budynków umożliwiają precyzyjną lokalizację dawnej ściany granicznej między budynkami, jak również próbę określenia elementów pozostawionych w trakcie późniejszej przebudowy.

Nowa kamienica, z wykorzystaniem części murów piwnicznych wcześniejszych obiektów, zaprojektowana została dla kupca E. Bielschowsky'ego przez lokalnego mistrza budowlanego (Maurermeister) Heinricha Simona² w roku 1879 [Simon 1879]. Pierwszy projekt zakładał elewację frontową z dwoma uskokami, dopiero w ramach wprowadzanych zmian zaproponowana została linia fasady w kształcie, w którym została wykonana.

a slightly later Schleuen's plan [1752] (which was a variant of the above-mentioned Wehrner's plan) shows new buildings in a ridgeline arrangement, but on completely different plots, while on the discussed plot, it presents two tenement houses in a gable arrangement, similarly to Weiner's plan. Analyses of the seventeenth- and eighteenth-century plans show that the construction process in the discussed area was quite intensive; however, the information is too imprecise to be applied to specific plots without confrontation with the results of field research.

Later plans are usually too imprecise to track changes in the spatial development of the block on their basis. Valuable information is provided only by the plan "Die Neubauten in Breslau auf alter und neuer Baustelle von 1871 bis 1910" [1911], published in 1911, showing the stratification of facilities built in Wrocław in the fourth block of the nineteenth century. The building in question was marked there as erected in the years 1871–1880.

In the collection of the Construction Archive in Wrocław (hereafter ABWr), a folder with design charts concerning the analyzed plots was preserved, the oldest of which dates back to 1867 [Goliński 1986, p. 30]. They show two two-bay buildings with four and five asymmetrically located window axes. The information about the layout of roof slopes did not survive, neither did the plans of basements. The fragmentary front elevation shows only the two lowest levels of the building with a very clear division, which is visible both in the height of the stories and the location of the cornices.

Analiza planu miasta z 1939 [„Amtlicher Plan” 1939] sugeruje istnienie w tym czasie niewykazanej w zachowanych dokumentach ABWr oficyny zamykającej podwórze od strony północnej. W latach czterdziestych XX wieku budynek należał do szewca Alberta Gutsche.

W roku 1989 kamienica została przebadana i opisana przez zespół pod kierunkiem Czesława Lasoty i Czesława Zająca [1989]. Ze względu na ograniczony dostęp do niektórych pomieszczeń oraz zakres opracowania obejmujący całość kamienicy autorzy nie położyli jednak szczególnego nacisku na kondygnację piwnicy, odnotowując jedynie łożę sklepienne [Lasota, Zajac 1989, s. 11] w północnej ścianie oficyny wschodniej i mury graniczne wykonane w części z kamienia.

Opisane powyżej wyniki kwerendy archiwalnej i badań literaturowych stanowiły etap wstępny do właściwych badań architektonicznych przeprowadzonych w obrębie piwnic obiektu.

Analiza zapraw

Porównanie zapraw wykonano na podstawie analizy makroskopowej oraz w około 100-krotnym powiększeniu mikroskopowym. Głównym celem tej analizy była próba potwierdzenia rozwarstwienia między I a II fazą budowlaną, co było problematyczne zwłaszcza we fragmentach składających się z zespolonego zaprawą gruzu i eratyków. W tym wypadku analiza fragmentów ceramiki nie dawała satysfakcjonujących rezultatów, głównie ze względu na to, że do budowy używano elementów rozbiórkowych.

Po przeanalizowaniu 19 próbek zapraw pobranych z różnych fragmentów badanego obiektu można wysnuć wniosek, że zaprawy II fazy są znacznie gorszej jakości. W zaprawach I fazy z reguły widoczne są skupiska mikrytowe, będące efektem wypału wapna w warunkach niehomogenicznych [Gašior et al. 2015, s. 214–220]. Jest to jeden z elementów charakterystycznych dla budownictwa średniowiecznego, co dodatkowo jest elementem potwierdzającym datowanie murów pierwszej fazy. Elementem charakterystycznym dla zapraw pobranych z murów zaliczonych do drugiej fazy budowlanej było z kolei użycie wapna mielonego. Są one znacznie bardziej jednorodne, charakteryzują się także mniej zróżnicowaną frakcją kruszywa i średnią lub słabą spoistością, uniemożliwiającą w trzech przypadkach na osiem pobranie próbki w całości.

Wyniki badań architektonicznych

Kolejną fazą badań było wykonanie analiz terenowych obejmujących zwłaszcza kondygnację piwnic budynku. Badania te zostały przeprowadzone w marcu 2018.

W wyniku badań architektonicznych wyodrębniło pięć faz budowlanych. Ze względu na brak precyzyjnych datowników (z wyjątkiem fazy IV, dokładnie określonej datą sporządzenia zachowanego projektu budowlanego [Simon 1879]) datowanie bezwzględne jest znacznie utrudnione, jego ramy czasowe określono

The widths of the fronts of both buildings, shown on the first floor plan, enable a very precise location of the former boundary wall between the buildings, as well as an attempt to determine the elements left during the later reconstruction.

The local master builder (*Maurermeister*) H. Simon² in 1879 designed the new tenement house, based on part of the basement walls of previous buildings, for the merchant E. Bielschowsky [Simon 1879]. The first design assumed a front elevation with two facade slopes; it was not until changes were made that the facade line was proposed as it was.

The analysis of the town plan from 1939 [“Amtlicher Plan” 1939] suggests the existence of an annex closing the courtyard from the northern side, not shown in the preserved documents of the ABWr. In the 1940s the building belonged to shoemaker Albert Gutsche.

In 1989, the tenement house was surveyed and described by a team led by Czesław Lasota and Czesław Zajac [Lasota, Zajac 1989]. Due to limited access to some rooms and the scope of the study covering the entire building, however the authors did not put special emphasis on the basement floor, noting only the vault’s abutment [Lasota, Zajac 1989, p. 11] in the northern wall of the eastern annex and the boundary walls made in part of stone.

The results of the archive research and literature studies described above constituted a preliminary stage for the actual architectural research conducted within the basement of the building.

Mortar analysis

A comparison of the mortars was made by macroscopic analysis and under approximately 100x microscopic magnification. The main purpose of this analysis was to confirm the stratification between the first and second building phases—which was problematic especially in the parts consisting of mortar jointed with rubble and erratics. In this case, the analysis of the ceramic parts did not give satisfactory results, mainly due to the fact, that demolition elements were used for construction.

After analyzing nineteen mortar samples taken from different parts of the investigated building, we could assume that phase two mortars were of much lower quality. In phase one mortars, micrite clusters were usually visible, which is the result of lime firing in inhomogeneous conditions [Gašior et al. 2015, p. 214–220]. This is one of the elements characteristic of medieval brickworks, which additionally confirms the dating of the walls of the first phase.

The characteristic element for the mortars taken from the masonry included in the second building phase was, in turn, the use of ground lime. They are much more homogeneous and are also characterized by a less varied aggregate fraction and moderate or poor cohesiveness, making it impossible to take a total sample out of eight in three cases.

więc bardzo szeroko. Poniżej przedstawiono opis poszczególnych faz budowlanych w kolejności chronologicznej.

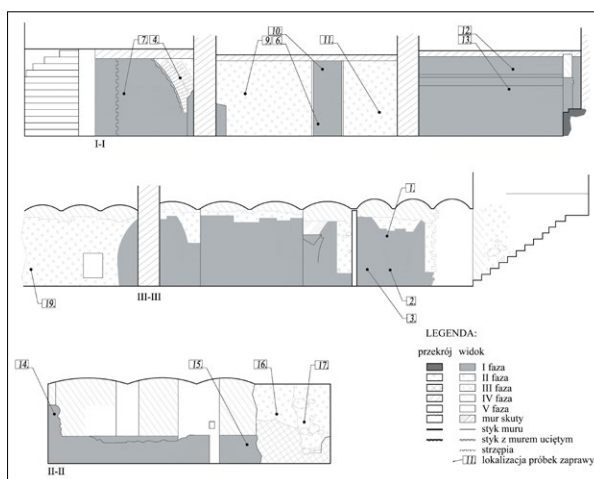
I faza budowlana: XIV–XV wiek

Najwcześniejszą z faz, sądząc po zastosowanych materiałach, technologiach i formach, datować można na późne średniowiecze lub wczesną epokę nowożytną. Założenie, że wszystkie elementy należą do tej samej fazy, oparto na analizie porównawczej zaprawy, cegły i zastosowanego wątku. Potwierdzać je wydaje się również wzajemny układ elementów. Nie można jednak wykluczyć, że w ramach tak szeroko wyznaczonej fazy można za pomocą dokładniejszych badań wyodrębnić bardziej szczegółowe podziały. Dotyczy to zwłaszcza pomieszczenia w narożniku północno-zachodnim, opisanego dokładniej w dalszej części tekstu.

Do tej fazy należą głównie fragmenty ścian i sklepień w północnej i zachodniej ścianie budynku. Charakteryzują się wysoką cegłą „palcówką” o wymiarach około 28–30 x 12–14 x 8–9 cm na zaprawie wapienno-piaskowej o dobrze widocznych skupieniach mikrytowych, a lokalnie także z dodatkiem gliny [Chorowska, Lasota 2013, s. 14]. Zastosowano watek jednowozówkowy³. W kilku miejscach odkryto spoinę lica muru zachowaną na tyle dobrze, że można interpretować ją jako tzw. spoinę z rysą. Wszystko to powoduje, że mury z tej fazy można uznać za powstałe do połowy XVI wieku. Bardzo szeroką dolną cezurę ograniczającą czas powstania tych fragmentów stanowi budowa drugiego obwodu murów miejskich, czyli koniec XIV stulecia [Goliński 1986, s. 30]. Porównując wyniki przedstawionych badań z przeprowadzoną kwerendą literaturową, można przyjąć za Golińskim [1997, s. 174] ostateczne szerokie datowanie między połową XIV wieku a rokiem 1470. Poniżej przybliżono poszczególne fragmenty zakwalifikowane do tej fazy.

W zachodniej ścianie pomieszczenia nr 1 odkryto dwa fragmenty ostrołucznych łęków sklepiennych, w znacznej części skutych. Prawdopodobnie jest to relikty sklepienia krzyżowego. Poniżej łęków zachowało się częściowo lico filara i podmurówki w wątku jednowozówkowym, z zachowanymi fragmentami spoin, które mimo bardzo złego stanu zachowania można interpretować jako spoiny z rysą. Z tych elementów pobrane zostały próbki zaprawy nr 1 i 2. Rozwinięcie tej ściany, oznaczone symbolem III–III, widoczne jest rysunku.

Z tej samej fazy pochodzi północna ściana pomieszczenia, także wzniesiona w wątku jednowozówkowym. W jej wschodniej części natrafiono na wyraźnie widoczne w lico muru strzępia. Ich obecność w miejscu innym niż narożnik konstrukcji tak niewielkiej jak kamienica miejska wydaje się trudna do wytłumaczenia. Ostatecznie zinterpretowano je jako podział technologiczny. Na tym etapie badań kolejności wznoszenia nie można jednoznacznie określić, lecz na podstawie drobnych zabrudzeń na górnych płaszczyznach cegieł, występujących tylko po jednej stronie strzępia, przyjęto, że nieco wcześniejsza jest część wschodnia. Taki wnio-

Ryc. 6. Widoki ścian piwnic z ukazaniem poszczególnych faz budowy; oprac. autorzy.

Fig. 6. Sections of basements of the tenement house at 32/33 Raska Street in Wrocław showing the particular stages of construction; by the authors.

Results of the architectural research

The next phase of research was to conduct field analyses specifically covering the basement floor of the building. These studies were conducted in March 2018.

As a result of the architectural research, five construction phases were distinguished. Due to the lack of precise dating (with the exception of phase four, which is precisely defined by the date of the surviving construction project [Simon 1879], precise dating is very difficult, so its time frame was defined very broadly). The various construction phases are described below in chronological order.

Building phase one: fourteenth–fifteenth centuries

The earliest of the phases, marked in brown on the plans, can be dated to the late Middle Ages or early modern period, judging by the materials, technologies and forms used.

The assumption that all elements belong to the same phase was based on a comparative analysis of mortar, brick and the bond used. The mutual arrangement of the elements also seems to confirm them. However, it cannot be ruled out that within such a broadly defined phase, more detailed divisions may be distinguished in case of more detailed research. This applies especially to the room in the north-west corner, described in more detail later in the paper.

It mainly includes parts of walls and vaults in the northern and western parts of the building. They are characterized by tall hand-made bricks measuring approximately 28–30x12–14x8–9 cm on a lime-sand mortar with well visible lumps of not completely slaked lime and locally also with the addition of clay [Chorowska, Lasota 2013, p. 14].

Ryc. 7. a) Widoczne strzępia w północnej ścianie pomieszczenia nr 1; b) skute łęki i filar sklepienny w zachodniej ścianie pomieszczenia nr 1; c) zewnętrzny narożnik muru pierwszej fazy (po lewej stronie), mur drugiej fazy (po prawej) i uzupełnienie należące do fazy czwartej; d) fundament muru pierwszej fazy; fot. autorzy.

Fig. 7. a) Visible toothings in the northern wall of room No. 1; b) removed arches and vault pillar in the western wall of room No. 1; c) outer corner of first phase wall (left), second phase wall (right) and addition belonging to the fourth phase; d) foundation of first phase wall; photo by the authors.

sek sformułowano na podstawie założenia, że brudzą się fragmenty muru wybudowanego wcześniej i pozostawionego na jakiś czas, podczas gdy elementy wmurowywane po przerwie i natychmiast przykrywane zaprawą pozostają czyste. Hipoteza, że mógłby to być fragment dłuższej konstrukcji, np. muru granicznego dzielącego wnętrze kwartału w linii wschód–zachód, upadła w wyniku odnalezienia w pomieszczeniu nr 2 narożnika, omówionego dalej. Z omawianego fragmentu ściany pobrano próbkę zaprawy nr 7. Jej rozwinięcie oznaczono symbolem I-I.

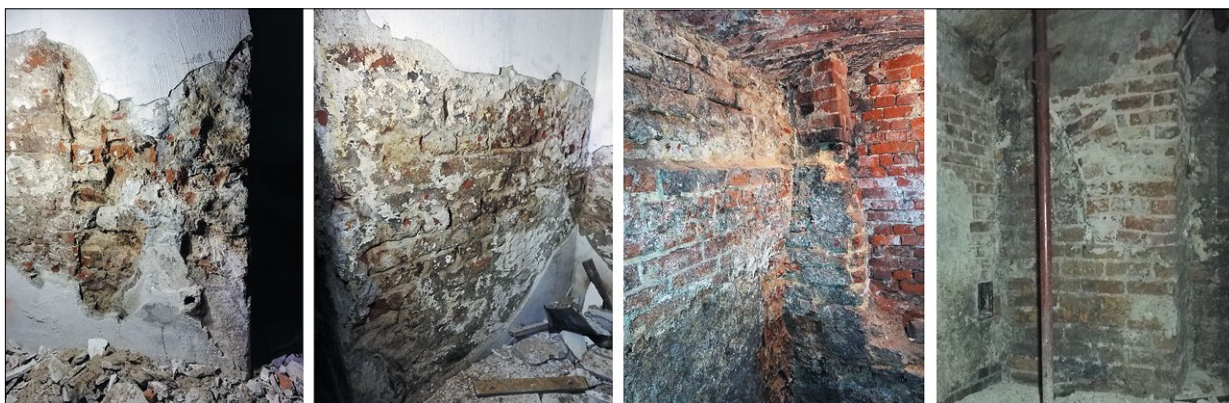
W północnej ścianie pomieszczenia nr 2 odkryto skutny mur stanowiący prawdopodobnie relikwitu granicy z pierwotnego podziału parcelacyjnego w linii północ–południe. Jego pojawienie się wydaje się potwierdzać dolną cezurę datowania tej fazy [Krzywka 2012, s. 105]. Wzniesiony z cegły palcówki o wymiarach około 28–30 x 12–14 x 8–9 cm, bez wątku. Charakterystyczna jest duża nierównoległość kolejnych rzędów cegły, a także dwie warstwy ułożone główkowo. W dolnej części mur spajany jest słabo wiążącą zaprawą o kolorze brązowym (próbka nr 6). W jego części górnej odnaleziono zaprawę charakterystyczną raczej dla II fazy (próbka nr 10), co może świadczyć o dokonywanych później naprawach. W północno-zachodnim narożniku pomieszczenia odsłonięto prawdopodobnie wspomniany wcześniej zewnętrzny narożnik oficyny z I fazy budowlanej. Mur wzniesiony został w wątku jednowózkowym z cegły o wymiarach około 28–30 x 12–14 x 8–9 cm na słabo wiążącej zaprawie z dodatkiem gliny (próbki nr 5 i 8), w dolnej partii z odsadzką o szerokości 12–15 cm, na fundamencie z eratyków granitowych.

Do fazy tej zaliczyć można także opisane przez Lasotę i Zajacą [1989] łóże sklepienne znajdujące się w pomieszczeniu nr 3 w północnej ścianie granicznej wschodniej oficyny, ale także przylegający do niej fragment wschodniej ściany granicznej (rozwińnięcie II-II). Z tych elementów pobrano próbki zapraw nr 12 i 13, charakteryzujące się niską spoistością i niewielką

A Flemish bond was used.³ In several places a joint of the wall face was discovered, which is well preserved enough to be interpreted as grapevine joint. Comparing the results of the presented research with the conducted literature query, a broad dating between the middle of the fourteenth century [Goliński 1986, p. 30] and 1470 can be assumed, following Goliński [1997, p. 174]. The individual fragments qualified for this phase are approximated below.

In the western wall of room No. 1 two fragments of pointed vault arches were discovered, most of which had been removed (Fig. 7b). This is most probably a relic of the groin vault. Below the vaults, the face of the pillar and the foundation in the Flemish bond was partially preserved, with parts of joints, despite their very poor state of preservation, can be interpreted as grapevine joints. Mortar samples 1 and 2 were taken from these elements. The development of this wall marked III-III can be seen in the figure.

The northern wall of the room, also raised in a Flemish bond, dates from the same phase. In its eastern part, toothings were clearly visible in the face of the wall. Its presence in a place other than the corner of a structure as small as a town house seems difficult to explain. This was eventually interpreted as a technological division. At this stage of the research, the order of erection cannot be determined unequivocally, but on the basis of minor soiling on the upper surfaces of the bricks, occurring only on one side of the toothings, it was assumed that the eastern part was slightly older. This conclusion was based on the assumption that fragments of masonry built earlier and left for some time are soiled, whereas elements inserted after a break and immediately covered with mortar remain clean. The hypothesis that it could have been a part of a longer structure, for example, a boundary wall dividing the interior of the block along an east–west line, collapsed as a result of finding a corner in room No. 2, discussed further on. Mortar sample No. 7 was taken from the

Ryc. 8. a) Skuty mur graniczny w pomieszczeniu nr 2; b) fragment lica muru granicznego w pomieszczeniu nr 2; c) łóże sklepienne i fragment wschodniej ściany w pomieszczeniu nr 3; d) łęk sklepienny z I fazy wraz z oparciem.

Fig. 8. a) A boundary wall in room No. 2; b) a fragment of the face of the boundary wall in room No. 2; c) the vault's abutment and a fragment of the east wall in room No. 3; d) first phase arch of the I phase with its support; photo by the authors.

zawartością wapna, występującego również w postaci charakterystycznych grudek. Zaprawa nr 13 o brązowym zabarwieniu zawiera też domieszkę gliny.

Fragment ściany w wątku jednowozówkowym, pochodzącej z pierwszej rozpoznanej fazy budowlanej, odnaleziono także w południowo-wschodnim narożniku budynku. Może to świadczyć o niezmienną w nowożytności linii zabudowy ulicy Ruskiej. Jest to jednak element zbyt mały, aby wnioskować o formie budynku z tego okresu.

Najciekawsze i najbardziej kompletne relikty zabudowy z omawianego przedziału czasowego zostały odnalezione w zachodniej (granicznej) ścianie pomieszczenia nr 18 i częściowo 17. Są to relikty ostrołukowych i opartych na łuku pełnym łęków sklepiennych wraz z dobrze zachowanym fragmentem oparcia, a także fragment skutej ściany. Łęki sklepienne w linii istniejącej ściany częściowo wypełniane były murami z cegły palcówki o wymiarach około 28–30 x 12–14 x 8–9 cm w wątku jednowozówkowym, na średnio spójnej zaprawie wapienno-piaskowej o dobrze widocznych skupieniach mikrytowych. Omawiane elementy widoczne są na rozwinięciu III–III.

W pomieszczeniu nr 9 odkryto także leżące luźno duże eratyki, stanowiące zapewne pozostałość po wyburzonych fundamentach murów I lub II fazy.

Można przypuszczać, że linia współczesnej zabudowy pokrywa się z linią pierwszej zabudowy murywanej na analizowanym obszarze. Ślady łuków sklepiennych pozwalają przypuszczać, że w tylnej części działki występowały sklepienne łukowo piwnice. Jest to charakterystyczne dla późnośredniowiecznej miejskiej zabudowy, o zasadniczo ukształtowanej formie, położonej już w obrębie murów miejskich, jednak ogromna większość podobnych obiektów odkrytych do tej pory dotyczyła frontowych części działek [Krzywka 2012; Chorowska 1994; Chorowska, Lasota 2013]. Powszechniejsze występowanie takich konstrukcji w tylnej części parceli zgodnie z dotychczasowymi ustaleniami datować można po połowie XIV

wall fragment in question. Its internal elevation is denoted by the symbol I–I.

A battered wall was discovered in the northern wall of room No. 2, most likely a relic of the boundary from the original north-south parcel division. Its appearance appears to confirm the lower caesura of the dating of this phase [Krzywka 2012, p. 105]. It is built of hand-made brick, measuring approximately 28–30x12–14x8–9 cm, without a defined brickwork bond. It is characteristic of the large irregularity of the successive course of bricks, as well as the two layers arranged with headers. In its lower part the brickwork is bonded with weakly binding, brown-colored mortar (sample No. 6). In the upper part of the wall mortar characteristic for the second phase was found (sample No. 10), which may indicate later repairs.

The northwest corner of the room most likely exposed the previously mentioned outer corner of the Phase one outbuilding. The wall was erected in a one brick bond of bricks measuring approximately 28–30x12–14x8–9 cm on a weakly setting mortar with clay (samples No. 5 and 8), with a 12–15 cm wide offset at the lower end, on a foundation of granite erratics.

This phase included the vault's abutment described by Lasota and Zając [1989] in room No. 3 in the northern boundary wall of the eastern outhouse (Fig. 8a), but also the adjacent part of the eastern boundary wall. Mortar samples No. 12 and 13 were taken from these elements and were characterized by low cohesiveness and low lime content present in the form of characteristic lumps. Mortar sample No. 13, which was brown in color, also contained an admixture of clay.

A part of a wall in the Flemish bond, coming from the first identified construction phase, was also found in the southeast corner of the building. It may indicate that the building line of Ruska Street did not change in modern times. However, the element is too small to make any conclusions about the form of the building from that period.

wieku. Na przykładzie bloków przyrynkowych i położonych na zachód od Rynku pokazała to m.in. Chorowska [2001, tab. 5a, 5b]. Pojedyncze odkrycia tego typu we Wrocławiu zadokumentował także Krzywka [2012, s. 80], datując je na okres między 1350 a 1470 rokiem.

Niestety, brak zachowanych narożników w południowej części działki nie pozwala na wiarygodne określenie obrysu kamienicy frontowej w pierwszej z zachowanych faz budowlanych. Przypuszczać można, że kończyła się ona wcześniej niż obecna zabudowa; na potwierdzenie tej tezy nie odnaleziono jednak jednoznacznych dowodów.

II faza budowlana: XVI–XVII wiek

Drugą fazę zabudowy można datować na XVI–XVII wiek. Symptomatyczne jest, że powstały w niej zarówno wschodnia, jak i zachodnia zewnętrzne ściany dzisiejszej kamienicy, a także uzupełnienia ściany północnej odnalezione w pomieszczeniu nr 2. Można więc przyjąć, że w tym okresie nastąpiła intensywne akcja budowlana dotycząca znacznie większego obszaru w tej części miasta. Ściany ceglane zaliczane do tej fazy wykonane zostały z cegły pełnej o wymiarach 26–27 x 12–14 x 6–7 cm w wątku blokowym, na średnio spójnej zaprawie wapienno-piaskowej koloru szarozółtego, wykonanej z użyciem wapna mielonego. Jest to więc technologia potwierdzająca zaproponowane wyżej datowanie. Także wykonana analiza zapraw wskazuje wyraźną różnicę między murami I i II fazy. Pozostałe odnalezione mury z tego okresu to wschodnia i zachodnia ściany graniczne. Zostały one wykonane z eratyków granitowych i gruzu ceglanoego z dużą ilością zaprawy wapienno-piaskowej. Ich lico w wielu miejscach było wzmacniane elementami ceramicznymi, takimi jak fragmenty dachówki i układane płasko cegły. Do fazy tej należą również niewątpliwie uzupełnienia murów pierwszej fazy wykonane po likwidacji sklepień.

W pomieszczeniu nr 1 odkryto wykonany nad częściowo wyburzoną ścianą I fazy łuk odciążający o wysokości dwóch cegieł. Pobrano z niego próbkę zaprawy nr 4. W południowo-wschodnim narożniku pomieszczenia nr 3 odkryto fragment ściany granicznej o nieco innym charakterze. Jest bardziej zagłębiony niż pozostała część, ma obrys zbliżony do prostokąta i konstrukcję złożoną głównie z eratyków o wyraźnym warstwowym układzie. Z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że jest to relikw fundametu tylnej ściany budynku frontowego bądź przedniej ściany oficyny z omawianego okresu. Pobrano stąd próbki zapraw nr 16 i 17.

Faza II stanowi świadectwo intensywnej akcji budowlanej na obszarze objętym poszerzeniem obrysu murów miejskich, obejmującej również zabudowę kwartału, na którym znajduje się badany obiekt. Ze względu na brak zachowania jakichkolwiek elementów murów wewnętrznych z tej fazy nie można określić, czy

The most interesting and most complete relics of the construction from the discussed period were found in the western (border) wall of the room No. 18 and partially No. 17. These are the relics of two-canted and semicircular vaulted arch (Fig. 8d) together with a well-preserved fragment of a support, as well as a fragment of a battered wall. The vaulted ribs in the line of the existing wall were partially infilled with finger hand-made brick masonry measuring approximately 28–30x12–14x8–9 cm in a Flemish bond, on a medium cohesive lime-sand mortar with well visible lumps of not completely slaked lime. The elements in question can be seen in internal elevation III–III.

In room No. 9 large erratics lying loosely were also discovered, which most probably were the remains of demolished foundations of walls of the first or second phase.

It is likely that the line of the contemporary buildings coincides with the line of the first brick buildings in the area under study. Traces of vaulted arches suggest that arched cellars were present in the rear of the plot. This is characteristic of late medieval urban development, with an essentially structured form already located within the city walls, but the vast majority of similar structures discovered to date have been in the front parts of plots [Krzywka 2012; Chorowska 1994; Chorowska, Lasota 2013]. The more common occurrence of such structures in the rear part of urban plots, according to previous findings, can be dated to after the mid-fourteenth century. This has been shown, among others, by Chorowska [2001, tab. 5a, 5b] on the example of blocks near the Market Square and to the west of the Market Square. Single discoveries of this type in Wrocław have also been documented by Krzywka [2012, p. 80] dating them to the period between 1350 and 1470.

Unfortunately, the lack of preserved corners in the southern part of the plot does not allow a reliable determination of the outline of the front tenement in the first of the surviving building phases. It may be presumed that it ended earlier than the present building, but no clear evidence has been found to support this thesis.

Building phase two: sixteenth-seventeenth centuries

The second phase of the development can be dated to the sixteenth-seventeenth centuries. It is symptomatic that both the eastern and western external walls of the present building were built in this phase, as well as the additions to the northern wall found in room No. 2. Thus, it can be assumed that an intensive construction work took place during this period, affecting a much larger area in this part of the city. The brick walls included in this phase were made of solid bricks measuring 26–27x12–14x6–7 cm in English bond, on a medium cohesive lime and sand mortar of gray-yellow color, made with ground lime. This technology confirms the dating suggested above. The mortar analysis also shows a clear difference between the first and second phase walls. The other walls found from this

Ryc. 9. Ściana frontowa: a) elementy III fazy budowlanej; b) fragment ściany frontowej. Widoczne elementy III i IV fazy budowlanej; c) łuk odciążający z II fazy budowlanej; d) fragment muru granicznego z II fazy budowlanej.

Fig. 9. a) Front wall. Visible elements of building phase three; b) a part of front wall. Visible elements of building phases three and four; c) stilted arch from building phase two; d) a fragment of the boundary wall from the building phase two; photo by the authors.

zachowane ściany stanowiły poszerzony w głąb działki obrys budynku frontowego, czy zabudowy oficyn.

III faza budowlana: koniec XVIII wieku do roku 1879

Trzecia faza budowlana obejmuje ściany powstałe między końcem XVIII wieku a rokiem 1879. Rozwarstwienie między III i IV fazą jest jednak niezwykle trudne ze względu na mały dystans czasowy i niewielkie różnice w stosowanych technologiach i materiałach budowlanych, wiąże się więc z największym ryzykiem błędu. Zarówno mury trzeciej, jak i czwartej fazy murowane są z cegły pełnej o wymiarach 25 x 12 x 6 cm na mocno wiążącej zaprawie sporządzonej z piasku i wapna o granulacji pylistej. Za element wyróżniający dla fazy III można uznać nieco ciemniejszą i gorzej wypaloną cegłę, są to jednak różnice minimalne. Niezwykle pomocna w rozwarstwieniu jest analiza zachowanych planów archiwalnych. Ze sposobu oparcia sklepień odcinkowych wzdłuż frontowej ściany budynku można wywnioskować, że mur ten należy w większości do III fazy budowlanej. Występują w nim jednak liczne łaty z faz późniejszych, zamurwane otwory i zmiany grubości wynikające zapewne głównie ze względów konstrukcyjnych.

Zgodnie z analizą planów archiwalnych [„Zeichnung zum Umbau” 1867] pierwotną granicę między dwoma wcześniejszymi kamienicami stanowił mur między pomieszczeniami 11 i 16. Tylną ścianę dawnej kamienicy nr 32 stanowił zachowany mur między pomieszczeniami 6 i 7. Nie przetrwała tylna ściana kamienicy nr 33 (stanowiącej przedłużenie granicy budynku nr 32). W tym okresie prawdopodobnie dokonano również pogłębienia piwnic i podmurowania bocznych ścian granicznych.

Brak zachowanych relikwów wcześniejszych faz o obrębie frontu budynku wskazuje na znaczną przebudowę obiektu w tym właśnie okresie, obejmującą również kondygnację piwnic. Może to dowodzić potrzeby wzmocnienia ściany frontowej, związanej m.in. z podwyższeniem całości budynku i nadaniem mu

period are the east and west boundary walls. They were made of granite erratics and brick rubble with a large amount of lime and sand mortar (Fig. 9d). Their external face in many places was reinforced with ceramic elements such as tile fragments and flat-laid bricks.

This phase undoubtedly includes the additions to the walls of the 1st phase made after the removal of the vaults.

In room No. 1, a two-brick high flat arch made over a partially demolished wall of the 1st phase was discovered. Mortar sample No. 4 was taken from this arch.

In the southeast corner of room No. 3 a part of a boundary wall of a slightly different character was found. It is more deepened than the remaining part, its outline is close to a rectangle and it has a construction consisting mainly of erratics with a clearly coursed layout. It can be assumed with a high degree of probability that it is a relic of the foundation of the rear wall of the front building, or the front wall of the outbuilding from the discussed period. Mortar samples No. 16 and 17 were taken from here.

Phase two is an evidence of the intensive building activity in the area covered by the widening of the outline of the city walls, which also included the development of the block where the analyzed building is located. Due to the lack of preservation of any internal wall elements from this phase, it is not possible to determine whether the preserved ones constituted the front building outline extended into the plot or the rear buildings.

Building phase three: late eighteenth century to 1879

The third construction phase includes the walls erected between the end of the eighteenth century and 1879. However, the delineation between the third and the fourth phase is extremely difficult due to the small time gap and small differences in applied construction technologies and materials, thus it is connected with the greatest risk of error. Both the walls of the third and the fourth phase are built of 25x12x6 cm solid bricks on a firm mortar made of sand and lime of dusty granula-

Ryc. 10. Przednia ściana pieca (a); otwór w zachodniej ścianie granicznej zaliczony do V fazy (b).

Fig. 10. a) Front wall of the furnace; b) a hole in the western boundary wall, classified as phase five; photo by the authors.

kształtu zbliżonego do współczesnego. Wyraźnie wyróżnia się również element wydzielenia pomieszczeń wewnętrznych w południowo-wschodnim narożniku budynku, co może wskazywać na pierwotny obrys zewnętrzny zachowany w tym okresie.

IV faza budowlana: rok 1879

Do IV fazy budowlanej bezspornie należą mury tylnej części obiektu, ściany oficyn i zabudowa pieca, a także część murów partii frontowej. Sama ściana frontowa od strony ulicy Ruskiej w wielu fragmentach została w tej fazie zmodyfikowana i uzupełniona. Podobnie jak w fazie III, przegrody z tego okresu budowane są z cegły pełnej maszynowej, o wymiarach 25 x 12 x 6 cm, na mocno wiążącej zaprawie sporządzonej z piasku i wapna o granulacji pylistej.

W IV fazie powstały również najwyższe partie wschodniej i zachodniej ściany granicznej, przebudowane w celu oparcia na nich belek stropów odcinkowych. Prawdopodobnie z tej samej fazy pochodzi fragment drewnianego stropu ze ślepym pułapem zachowanego w pomieszczeniu nr 15. Za takim datowaniem przemawia głównie analiza zachowanych rysunków projektowych, jest więc obarczone pewnym ryzykiem błędu.

V faza budowlana: po roku 1879

W ramach V fazy budowlanej, na którą składają się głównie niewielkie przeróbki, nowe przewody kominowe i wygradzenia za pomocą murowanych ścianek działowych, na szczególną uwagę zasługują zachowane przebiccia w bocznych ścianach granicznych w pomieszczeniach 7 i 17. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przypuszczać, że są to zachowane przejścia pozostałe po obronie Festung Breslau pod koniec 1944 i w pierwszej połowie 1945. Cały układ wewnętrzny poziomu piwnic wyznacza rok 1879. Z tego okresu pochodzi zasadnicza tej kondygnacji i część nadziemna obiektu.

tion. A slightly darker and less well-fired brick can be regarded as a distinctive element of the third phase, but the differences are minimal. An analysis of preserved archival plans is extremely helpful in stratification.

From the way the sectional arched ceilings are supported along the front wall of the building, it can be concluded that this wall belongs mainly to the third building phase. However, there are numerous patches from later phases, bricked up openings and changes in the thickness, most probably due to constructional reasons.

According to the analysis of preserved archives, the original boundary between the two former tenements was formed by the wall between rooms No. 11 and 16. The rear wall of the former tenement No. 32 was constituted by the preserved wall between rooms No. 6 and 7. The rear wall of tenement No. 33 (which was an extension of the boundary of the building No. 32) was not preserved. In this period, the basements were probably deepened and the side boundary walls were bricked up.

The lack of preserved relics of earlier phases in the front of the building indicates that it was substantially remodeled in this particular period, including the basement floor. This may be evidence of the need to reinforce the front wall, associated, among others, with raising the whole building and giving it a shape similar to the modern one. There is also a distinct element of separation of internal rooms in the south-east corner of the building in mention, which may indicate the original external outline preserved during this period.

Building phase four: 1879

The fourth building phase unquestionably includes the walls of the rear part of the building, walls of outbuildings and furnace (Fig. 10a), as well as a part of the walls of the front part. The front wall itself, facing Ruska Street, was modified and supplemented in many of its parts during this phase. Similarly to the third phase, the partitions from this period were built from machine-made solid bricks, 25x12x6 cm in size, on a firm mortar made of sand and lime of dusty granulation.

Phase four also included the uppermost parts of the eastern and western boundary walls, rebuilt to support sectional ceiling beams.

A fragment of a wooden ceiling with a false subfloor preserved in room No. 15 probably dates to the same phase. This dating is supported mainly by the analysis of the preserved design drawings, so it is burdened with a certain risk of error.

Building phase five: after 1879

Within the fifth construction phase, which mainly consisted of minor alterations, new chimney ducts and brick partitions, the preserved penetrations in the side boundary walls in rooms No. 7 and 17 are particularly noteworthy (Fig. 10). It can be assumed with a high degree of probability that these are elements left after the defense of Festung Breslau in late 1944 and in the first half of 1945.

Podsumowanie

W tekście zanalizowano przekształcenia zabudowy działki przy ulicy Ruskiej 32/33 we Wrocławiu, stanowiącej przykład obiektu pochodzącego z okresu wtórnej lokacji miasta. Istotnym elementem badań stała się analiza *in situ* poprzedzona wstępnym rozpoznaniem w postaci badań literaturowych oraz analizą zachowanych archiwaliów. Wyniki badań architektonicznych potwierdzają tezy stawiane przez autorów wcześniejszych opracowań, jak również wyniki kwerendy archiwalnej, w myśl których aktualna kamienica zajmuje teren dwóch działek średniowiecznych. Zachodnia z nich miała front o szerokości około 8,7 m, wschodnia, węższa – około 6,9 m. Szerokości te odpowiadają niemal dokładnie przebadanym i przytoczonym na początku tego opracowania parcelom przy ulicy Ruskiej 22 i 39. Być może uzasadnione jest także podobne ich datowanie, zgodnie z którym odkrytą I fazę budowlaną można by określić na czas pomiędzy połową wieku XIV a rokiem 1470. Badania wykazały wyraźnie, że już w tym okresie zabudowane były także tylne części działek i że były to podpiwniczone obiekty o konstrukcji murowanej. Analiza odnalezionych form może sugerować, że w pomieszczeniach tych najczęściej spotykanym rozwiązaniem były sklepienia krzyżowe oparte na łukach ostrych. Pojawiają się także elementy sugerujące użycie sklepień kolebkowych. Można pokusić się o częściową próbę rekonstrukcji obiektów tej fazy, dającą zresztą znacznie więcej pytań niż odpowiedzi. Przyjęto, że odnaleziony w północnej ścianie piwnicy skuty mur stanowi pozostałość ściany granicznej. Najwięcej informacji (a zarazem najciekawsze zagadki) odkryto w północnej części zachodniej działki średniowiecznej. Odnalezione tam relikty pozwalają założyć, że mamy tu do czynienia z wnętrzem przekrytym sklepieniem krzyżowym opartym na łukach ostrych, o polach sklepiennych zbliżonych do kwadratu. Odnaleziony północno-wschodni narożnik pomieszczenia pozwala ustalić jego wielkość na około 4,5 x 7 m. Określona na podstawie zachowanych pozostałości rozpiętość pola sklepiennego wynosząca około 2 m zamyka się w szerokości pomieszczenia dwukrotnie, co wydaje się potwierdzać prawdziwość tej tezy. Problematyczna staje się jednak północna ściana, na której nie ma pozostałości po łukach sklepiennych ani innych skutych elementach. Także długość pomieszczenia nie odpowiada wielokrotności modułu sklepienia. Logiczne wydaje się jedno z dwóch uzasadnień: albo między północnym rzędem pół sklepiennych a ścianą znajdował się dodatkowy element, np. klatka schodowa, albo też narożnik i północna ściana należą do innej fazy budowlanej (koniecznej do wydzielenia wewnątrz fazy I) niż relikty sklepień.

Na południe od opisanego wyżej odnaleziono relikty wnętrza (być może korytarzowego) sklepionego kolebą, a przed nim kolejny relikty łuku ostrego. W tym

The entire internal layout of the basement floor is marked by the year 1879. The main part of the layout of this floor and the above-ground part of the building date from this period.

Conclusions

The paper presents an analysis of the transformation of a plot of land at 32/33 Ruska Street in Wrocław, which is an example of a building dating from the period of the city's secondary location. An important element of the research was an *in situ* analysis preceded by a preliminary diagnosis in the form of literature research and an analysis of preserved archival materials.

The results of the conducted architectural research confirm the theses put forward by the authors of previous studies as well as the results of the archive query, according to which the present building occupies the area of two medieval plots. The western plot had a front width of about 8.7 m, while the eastern, narrower one had a front width of about 6.9 m. These widths correspond almost exactly with the plots at 22 and 39 Ruska Street, which were surveyed and cited at the beginning of this study. Perhaps a similar dating is also justified, according to which the uncovered building phase one could be defined as the time between the middle of the fourteenth century and 1470. The research has clearly shown that already at that time the rear parts of the plots were built-up and that these were buildings with masonry basements. The analysis of the found forms may suggest that in those rooms groin vaults based on two-pointed arches were the most common solution. There are also elements suggesting the use of barrel vaults. A partial attempt at reconstructing the objects of this phase may be tempting, which, incidentally, raises many more questions than it answers. The wall found in the northern wall of the basement floor is regarded to be the remains of a boundary wall. The most information (and at the same time the most interesting puzzle) was discovered in the northern part of the western medieval plot. The found relics allowed to assume that we are dealing with an interior covered by a cross vault based on pointed arches, with severies similar to a square.

The northeast corner of the room, which has been found, makes it possible to establish its size at approximately 4.5x7 m. The span of the severity determined from preserved remains, of about 2 m, closes twice in the width of the room, which seems to confirm the veracity of this thesis. The north wall, however, becomes problematic, as there are no remains of vaulting arches or other removed elements. Also, the length of the room does not correspond to a multiple of the vault module. One of two justifications seems logical: either there was an additional element, such as a staircase, between the northern row of vaulted fields and the wall, or the corner and the northern wall belong to a different construction phase (necessary for separation within phase one) than the vault relics.

To the south of the above-described, relics of the interior (possibly a corridor) with a barrel vault and in

wypadku informacji jest jednak zbyt mało, by podjąć próbę rekonstrukcji. Z kolei na wschodniej działce średniowiecznej do pierwszej fazy można zaliczyć jedynie ścianę północną z zachowanym łozem sklepiennym sugerującym sklepienie kolebkowe o niewielkiej rozpiętości, a także niewielkie relikty w ścianach wschodniej i południowej.

Nie zachowały się niestety żadne relikty, które pozwoliłyby na odtworzenie zabudowy frontowej z tego okresu. Scalenie działek i gruntowną przebudowę lub też (co bardziej prawdopodobne) wyburzenie kamienic frontowych i zastąpienie ich nową formą można wiązać z odkrytą III fazą budowlaną, którą zgodnie z analizą źródeł kartograficznych można datować szeroko na XVIII wiek.

W ten sposób potwierdzono wstępne założenia wynikłe z analizy literaturowej oraz udowodniono postawione hipotezy dotyczące datowania i faz powstania poszczególnych etapów zabudowy działki. W poziomie piwnic elementy I i II fazy zabudowy działki stanowią zewnętrzne ściany obwodowe. Najstarsze relikty odnalezione od strony wnętrza kwartału dowodzą wcześniejszej, bo zrównanej czasowo z budową drugiej linii murów miejskich zabudowy tej działki. Największe zmiany zaszły w obrębie frontu działki. Fasada ta, co potwierdzają badania literaturowe, została w znacznym stopniu przebudowana pod koniec XIX wieku i to z tego okresu pochodzi jej aktualny kształt.

Wyniki badań stanowią ważny element w procesie poznania i datowania zabudowy terenu Wrocławia leżącego w obrębie średniowiecznego poszerzenia obszaru miasta od strony zachodniej. Ma to znaczenie dla poznania historii fragmentu miasta, którego strategiczna rola w procesie rozwoju struktury miejskiej Wrocławia jest nie do przecenienia. Jest to kolejny element stanowiący uzupełnienie dotychczas prowadzonych badań, które umożliwi całościową analizę rozwoju urbanistycznego tego obszaru dzięki połączeniu wyników badań prowadzonych dotychczas jedynie punktowo.

Jednoznaczna ocena i wartościowanie architektury historycznej jest istotnym elementem dla podjęcia merytorycznej dyskusji nad możliwościami adaptacji wybranych w skali miasta obiektów oraz ustalenia skali możliwych przekształceń w kontekście obiektywnej wartości zachowanej substancji zabytkowej. Dlatego ważne staje się możliwie dogłębne poznanie stanu zachowania istniejących obiektów w celu ich prawidłowej waloryzacji. Należy przypuszczać, że to, co obecnie dzieje się w odniesieniu do zabytków XIX-wiecznej architektury przemysłowej [Węclawowicz-Gyurkovich 2020, s. 94], gdzie dla ratowania przynajmniej części obiektów przeznaczonych do wyburzenia dopuszczony został większy niż dotychczas stopień ingerencji w zachowaną tkankę nieposiadającą wartości unikalnej, stanie się również udziałem architektury mieszkaniowej.

front of it another relic of a pointed arch were found. In this case, however, there is not enough information to attempt its reconstruction.

On the eastern medieval plot, on the other hand, only the north wall with a preserved vault's abutment suggesting a short-span cradle vault, as well as small relics in the east and south walls, belong to the first phase.

Unfortunately, no relics have survived that would allow the reconstruction of the front buildings from that period. Land consolidation and a thorough reconstruction or (more likely) demolition of the front tenement houses and their replacement with a new form can be associated with the uncovered building phase three, which, according to the cartographic sources analysis, can be dated extensively to the eighteenth century.

In this way, the initial assumptions resulting from the literature analysis were confirmed and the hypotheses concerning the dating and phases of the creation of particular stages of the plot development were proved. At the basement level, the elements of the first and second phases of the plot's development constitute the outer perimeter walls. The oldest relics found on the inner side of the block prove the early development of this plot, which coincided with the construction of the second line of the city walls. The greatest changes took place at the front of the plot. This facade, as confirmed by literature research, was significantly rebuilt at the end of the nineteenth century, and it is from this period that its current shape comes from.

The presented research results are an important element in the process of investigating and dating the development of the area of Wrocław located within the medieval extension of the city to the west. It is important for the knowledge of the history of this part of the city, whose strategic importance in the process of the development of the urban structure of Wrocław cannot be overestimated. This is yet another element that complements the research carried out to date, which will eventually make it possible to carry out a comprehensive analysis of the urban development of this area, due to comparison of studies that had previously been conducted only in points.

An unambiguous assessment and evaluation of historical architecture is an important element for a substantive discussion on the possibilities of adapting buildings selected on a city scale and determining the scale of possible transformations in the context of the objective value of the preserved historic substance. Therefore, it becomes important to know the state of preservation of the existing structure as thoroughly as possible in order to valorize them properly. It should be assumed that what is currently happening in the case of monuments of nineteenth-century industrial architecture [Węclawowicz-Gyurkovich 2020, p. 94], where in order to save at least some of the structure from demolition, a greater degree of interference in the preserved tissue without a unique value was allowed, will also become a part of the future of residential architecture.

Bibliografia / References

Archiwalia / Archive materials

- Die Neubauten in Breslau auf alter und neuer Baustelle von 1871 bis 1910*, Kunstanstalt F. Pietsch, Breslau 1911, <https://bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/31868/edition/41277> (dostęp: 29 VII 2022).
- Heinrich Simon, *Zeichnung zum Umbau eines Wohnhauses Reuschstrasse No 32–33*, Breslau 1879, Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia,teczka 3674, sygn. 37 79.
- Vroom Frederik Hendriks, Gross Friedrich, *Wratlavia*, [w:] Georg Braun, Franz Hogenberg, *Civitates Orbis Terrarum*, t. 4, Kolonia 1588.
- Zeichnung zum Umbau eines Wohnhauses Reuschstrasse No 32–33*, Breslau 1867, Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia,teczka 3674, sygn. 24 67.

Teksty źródłowe / Source texts

- Amtlicher Plan der Hauptstadt Breslau*, Dortmund 1939.
- Schleuen Johann David, *Ichnographica Urbis Wratlaviensis Delineatio... ad Complementum Tabulae geographicae Diocesis Silesiae*, Norymberga 1752.
- Wehrner Friedrich Bernhard, *Topographia Seu Compendium Silesiae. Pars II. W kolekcji Biblioteki Uniwersytetu Wrocławskiego*, sygn. IV F 113b, vol. 2, 1750–1800.
- Weiner Bernard, *Contrafactur der Stadt Breslau. 1562. Breslau 1929*, <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/publication/36165/edition/39530> (dostęp: 6 V 2021).

Opracowania / Secondary sources

- Biuro Rozwoju Wrocławia, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, Wrocław 2018, <https://gis.um.wroc.pl/imap/?gpmap=Studium2018> (dostęp: 20 VI 2021).
- Chorowska Małgorzata, *Kształtowanie się działek przyrynkowych w XIII–XIV w. na bazie kurii lokacyjnej o wymiarach 60 x 120 stóp*, [w:] *Atlas historyczny miast polskich*, t. 4: Śląsk, red. Marta Młynarska-Kaletynowa, z. 1: Wrocław, red. Marta Młynarska-Kaletynowa, Wrocław 2001.
- Chorowska Małgorzata, *Regularna sieć ulic. Powstanie i przemiany do początku XIV w.*, [w:] *Wratlavia Antiqua*, t. 11, *Ulice średniowiecznego Wrocławia*, red. Jerzy Piekarski, Krzysztof Wachowski, Wrocław 2010.
- Chorowska Małgorzata, *Średniowieczna kamienica mieszcząca we Wrocławiu*, Wrocław 1994.
- Chorowska Małgorzata, Demidziuk Krzysztof, Eysymontt Rafał, Goliński Mateusz, Kościk Elżbieta, Lasota Czesław, Legendziewicz Andrzej, *Namysłów*, z. 11, [w:] *Atlas historyczny miast polskich*, t. 4: Śląsk, red. Marta Młynarska-Kaletynowa, Wrocław 2015a.
- Chorowska Małgorzata, Eysymontt Rafał, Firszt Stanisław, Goliński Mateusz, Lasota Czesław, Młynarska-Kaletynowa Marta, Niedzielenko Andrzej, Rozpędowski Jerzy, Wiszewski Przemysław, *Legnica*, z. 9, [w:] *Atlas historyczny miast polskich*, t. 4: Śląsk, red. Marta Młynarska-Kaletynowa, Wrocław 2009.

- Chorowska Małgorzata, Eysymontt Rafał, Frankowska Maria, Kościk Elżbieta, Młynarska-Kaletynowa Marta, Moździoch Sławomir, Siehankiewicz Marcin, *Oława*, z. 12, [w:] *Atlas historyczny miast polskich*, t. 4: Śląsk, red. Marta Młynarska-Kaletynowa, Wrocław 2015b.
- Chorowska Małgorzata, Lasota Czesław, *Kamienica mieszcząca w Świdnicy. Karczma i mieszkanie w XIII–XVIII w.*, Wrocław 2013.
- Chorowska Małgorzata, Lasota Czesław, *O średniowiecznej kamienicy wrocławskiej na tle socjotopografii Starego Miasta*, [w:] *Architektura Wrocławia*, t. 1: Dom, red. Piotr Dacko, Jerzy Rozpędowski, Wrocław 1995.
- Gąsior Maria, Bartz Wojciech, Raczyk Jerzy, Jaciów Paulina, *Badania zapraw*, [w:] *Wratlavia Antiqua*, t. 21: *Cmentarz Salvatora. Pierwsza nekropolia wrocławskich protestantów*, red. Krzysztof Wachowski, Wrocław 2015.
- Goliński Mateusz, *Fortyfikacje miejskie Wrocławia w XIII–XIV w.*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 1986, z. 29.
- Goliński Mateusz, *Socjotopografia późnośredniowiecznego Wrocławia (przestrzeń – podatnicy – rzemiosło)*, Wrocław 1997.
- Krzywka Maciej, *Parcelacja i zagospodarowanie bloku zabudowy pomiędzy ulicami Kielbaśniczą, Ruską, Rzeźniczą i św. Mikołaja a zagadnienie I lokacji Wrocławia. Działka, zabudowa, mieszkańcy*, praca doktorska pod kierunkiem M. Chorowskiej, Wydział Architektury Politechniki Wrocławskiej, Wrocław 2012.
- Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księga A) – stan na 30 czerwca 2020 roku*, 2020, s. 230, <https://nid.pl/zasoby/rejestr-zabytkow-zasoby/> (dostęp: 20 VI 2021).
- Prarat Maciej, Zimna-Kawecka Karolina, *Protection of Tenement Houses in Toruń – Analysis of One Hundred Years of Experiences, and Forecasts*, „*Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*” 2020, nr 63.
- Pudełko Janusz, *Próba pomiarowej metody badania planów niektórych miast średniowiecznych w oparciu o zagadnienie działki*, „*Kwartalnik Architektury i Urbanistyki*” 1964, t. 9, z. 1.
- Węclawowicz-Gyurkovich Ewa, *To Demolish or Preserve for Posterity*, „*Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation*” 2020, nr 62.

Dokumentacja / Documentation

- Karst Mariusz, *Badania architektoniczne budynków na terenie Starego Miasta we Wrocławiu. Kamienica ul. Rуска 34*, Wrocław 1989, maszynopis w archiwum IHA-SziT.
- Lasota Czesław, Zając Czesław, *Badania architektoniczne na terenie Starego Miasta we Wrocławiu, kamienica ul. Rуска 32/33*, IHASziT, raport serii sprawozdanie nr S-231/89, Wrocław 1989, rękopis w archiwum urzędu Miejskiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, sygn. No. A 1982/90, Wrocław 1989.

¹ Dobrym przykładem jest seria wydawnicza „Atlas historyczny miast polskich”, w ramach której ukazały się m.in. [Chorowska et al. 2015a; Chorowska et al. 2015b; Chorowska et al. 2009; Chorowska, Lasota 2013; Chorowska 1994].

² Heinrich Simon (1845–1924) założył swą firmę (Bauge-

schäft H. Simon) w 1872. W 1897 podjął w niej pracę Eugen Halfpaap. W 1904 Halfpaap został współwłaścicielem spółki pod nazwą Baugeschäft Simon & Halfpaap.

³ Wątek jednowozówkowy we wcześniejszych opracowaniach nazywany był także gotyckim lub polskim.

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę analizy przekształceń, jakie miały miejsce na przestrzeni wieków w sposobie kształtowania zabudowy kwartałowej w obszarze poszerzenia zakresu lokacyjnego Wrocławia. Przyczynkiem do podjęcia niniejszej analizy były wyprzedzające badania architektoniczne, przeprowadzone w obrębie piwnic przy ulicy Ruskiej 32/33, co wraz z bogatym źródłem ikonograficznym stanowi uzupełnienie i poszerzenie stanu wiedzy nad architekturą i urbanistyką tej części miasta od czasów średniowiecznych. Istotnym elementem pracy jest stworzenie katalogu zapraw budowlanych zastosowanych w obiekcie ze względu na możliwość jednoznacznego datowania, co stanowi istotne ułatwienie dla przyszłych badań na tym obszarze. Wyniki badań potwierdziły również, że aktualna zabudowa zajmuje dwie sąsiednie parcele średniowieczne.

Abstract

This paper presents an analysis of transformations that have taken place over the centuries in the manner of development of the block buildings in the area of the extension of the city limits of Wrocław. The reason behind this analysis was advance architectural research, which took place in the basement of the tenement house of 32/33 Ruska Street, which, together with rich iconographic sources, complements and extends the state of knowledge on architecture and urban planning of this part of the city since the Middle Ages. An important element of the work is cataloguing of building mortars used in the building due to the possibility of unambiguous dating, which is a significant facilitation for future research in the area. The results of the research also confirmed that the current buildings occupy two adjacent medieval plots.